

luin; Ptujčan, volilno glasilo narodne gospodarske stranke za občinske volitve 1928 (ZAP, št. št. 9 Varia, ovoj 15); Arhiv oddelka za novejšo zgodovino PMP. fas. B. Blažek Anton (spomini). — 46. ZAP, MO Ptuj, 1927, šk. št. 264 (dok. št. 1073, Razpust občinskega sveta); Glej. op. 45, Arhiv oddelka — 47. ZAP, MO Ptuj, š. št. 267 (dok. št. 613, izvolyeni občinski svetniki); Varia, ovoj 145 (izjava Kluba občinskih svetnikov SDS). — 48. ZAP, MO Ptuj, šk. št. 269 (dok. št. 1, imenovanje odbornikov in župana). — 49. ZAP, MO Ptuj 1936, šk. št. 282 (dok. št. 602/36); šk. št. 292 (Poslovni red MO ptujске 7.3.1938 obnovljen); šk. št. 302, Primopredajni zapisniki županskih poslov, 3. ovoj. — 50. ZAP,

Okrajno glavarstvo Ptuj, Podatki ljudskega štetja z dne 31.1.1921; Ptujski list 1921/III. (20.2.), št. 8 (Ljudsko štetje v naših mestih), (6.3.), št. 10. — 51. Glej op. 36, Anton Melik, str. 336. — 52. Vladimir Klemenčič, Nemci v statistiki v jugoslovanski Sloveniji med obema vojnama, ZČ 1986/XXXX, št. 4, str. 468; Glej op. 18, str. 21; Muzej za novejšo zgodovino Maribor, fond 139, prof. Franjo Baš, Doneski k problematiki slovenještajerskega nemštva pred in med okupacijo 1941/45. — 53. ZAP, MO Ptuj 1925, šk. št. 262 (dok. št. 503/2-1925, Spomenica mestne občine); knj. št. 191, Zapisniki občinskih sej 1924/27; knj. št. 195, Zapisniki občinskih sej 1932.

ŠTAJERSKA DOMOVINSKA ZVEZA (STEIRISCHER HEIMATBUND) V PTUJSKEM OKROŽJU VLADO HORVAT

Po okupaciji in razkosanju Kraljevine Jugoslavije so se Nemci odločili, da Spodnjo Štajersko priključijo nemški državi. Priključitev ni bila izvedena, pač pa je deželo do konca vojne upravljal šef civilne uprave. Ena najvažnejših nalog je bila čimprejšnje ponemčenje Spodnje Štajerske, ki so jo zaupali novi množični politični organizaciji, Štajerski domovinski zvezi (Steirischer Heimatbund-u). Politična organizacija je bila urejena po načelih NSDAP. Predvideli so, da bo obstajala tri leta, nato bi jo ukinili in ustanovili NSDAP. Bila je to edina politična organizacija na Spodnjem Štajerskem. Določili so rok za vpis od 17.5.1941 do 25.5.1941. V tem času se je večina nad osemnajst let starih domačinov vpisala v vpisni seznam in dobila predložitveni list za sprejem v Štajersko domovinsko zvezo, mladina od 14. do 18. leta pa predložitveni list za sprejem v Nemško mladino. Vsak je dobil še osebni vprašalni list, ki je poleg splošnih vprašanj o prisilici in družinskih članih vseboval še »mali dokaz o izvoru«, to je podatke o starih starših. Podatki o rezultatih vpisa so bili objavljeni v glasilu Štajerske domovinske zveze Befehlsblatt der Bundesführung des Steirischen Heimatbundes in v navodilih za delo – Arbeitsanweisung. V Ptujskem okraju se je za vpis v Štajersko domovinsko zvezo prijavilo 69.375¹ ljudi ali 95% prebivalstva. Uspeh je bil tako velik zaradi močne nacistične propagande in tudi zaradi grožnje, da bo vsakdo, ki se ne bo vpisal, izseljen.

V juliju 1941 je v vsako organizacijsko enoto Štajerske domovinske zveze prišla sprejemna komisija, ki je izvedla rasni in nacionalno-

politični pregled. V ptujsko okrožje sta prišli dve leteči sprejemni komisiji, ki sta kandidatom dali politično oceno, ki jo je običajno predlagal vodja krajevne skupine, in rasno oceno, ki jo je dal esesovski rasni preiskovalec. Vodja sprejemne komisije je na osnovi obeh ocen podal začasno odločitev. Če je kandidat ustrezal pogojem, je zapisal »brez pomislekov«, če pa kandidat ni ustrezal, je napisal »nepojasnjeno«. Vsakemu kandidatu, ki je imel zapisano »brez pomislekov«, je komisija določila tekočo člansko številko. V zaključnem rasno političnem sporočilu je bila za prebivalstvo ptujskega okrožja podana naslednja rasna in politična ocena:²

Rasna ocena

	Rasna skupina	Ocena	Število
I.	čista nordijska in čista falska rasa	prav dobro	8
II.	večinoma nordijska s primesjo dinarske in zahodne rase	dobro	6.288
III.	malo izravnani mešanci	povprečno	51.797
IV.	neizravnani mešanci čiste vzhodne, vzhodnobaltske rase	rasno neustrezno	10.258

Politična ocena

Ocena	Število
vodilno nemški	17
nemški	1.775
ravnodušen	65.593
sovražen Nemcem	795
vodilno sovražen Nemcem	170

Ocena vodje leteče komisije

Nepojasnjeni
13.485

Brez pomislekov
51.866

Članstvo v Štajerski domovinski zvezi je bilo dvojno. Dokončno članstvo so dobili vsi tisti, ki so po nacističnih trditvah svojo pripadnost nemškemu vodji in rajhu že dokazali. To so bili t.i. Volksdeutscherji, ki jih je bilo 542, vsi člani Auslandsorganisation NSDAP, ki niso šli pred sprejemne komisije. Dokončni člani so dobili rdeče članske izkaznice. Druga oblika članstva je bila začasno članstvo, ki pa je lahko postalo dokončno, ko so kandidati zbrali dovolj dokazov o pripadnosti vodji in nemškemu rajhu. Začasni člani so dobili zelene članske izkaznice. V okrožju Ptuj je bilo po podatkih popisa 29.11.1942 naslednje stanje:

dokončni člani	začasni člani	skupaj	nečlani
1.367	50.686	52.053	13.177

Med krajevnimi skupinami so bile velike razlike. Krajevne skupine z najvišjim številom prebivalstva, ki je dobilo začasno članstvo, so bile Ptuj levi breg – Pettau L. D. U., Lenart – Leonhard i.d.B., Juršinci – Jörgendorf, Ormož – Friedau in druge.

Po večjem številu prebivalstva, ki je dobilo stalno članstvo, so izstopale krajevne skupine Ptuj levi breg – Pettau L. D. U., Ormož – Friedau, Ptuj desni breg – Pettau R. D. U., Rače in še nekatere. Med krajevne skupine z majhnim številom prebivalstva, ki je dobilo stalno članstvo, so spadale Cerkvenjak – Kirchberg, Vitomarci – Wittmannsberg, Winterdorf, Voličina – Strahleck in druge. Med krajevne skupine z večjim številom prebivalstva, ki ni bilo sprejeto v Štajersko domovinsko zvezo, so spadale Ptuj levi breg – Pettau L. D. U., Ormož – Friedau, Videm pri Ptujju – Treun, Velika Nedelja – Großsonntag in še nekatere, nižje število prebivalstva, ki ni bilo sprejeto v zvezo pa so imele krajevne skupine Cerkvenjak – Kirchberg, Voličina – Strahleck, Marklovci – Mörtendorf, Grajena – Wurmberg in druge.

Od kategorije članstev v Štajerski domovinski zvezi je bila odvisna državljanska kategorija. Večina prebivalstva ptujskega okrožja – več kot 80% ali 84.430 prebivalcev je dobilo državljanstvo na preklic. Močna skupina so bili zaščitenci nemškega rajha, ki jih niso sprejeli v organizacijo, pač pa so jih namerali uničiti s težkim delom ali izgnati. Teh je bilo v ptujskem okrožju 17.528 ali približno 16% prebivalstva. Stalno državljanstvo je dobilo majhno število ljudi – 2.465. Brez državljanstva je ostalo malo ljudi, vsega 251. Med posameznimi krajevnimi skupinami so bile precejšnje razlike v deležu posameznih državljanjskih kategorij kar je razvidno iz tabele dr-

žavljanjske kategorije prebivalstva v ptujskem okrožju.⁴ Nekaj ugotovitev:

Po višjem številu prebivalstva, ki so dobili stalno državljanstvo, izstopajo krajevne skupine v močnejših gospodarskih centrih. To so Ptuj levi breg, Pettau L. D. U., Ormož – Friedau, Ptuj desni breg – Pettau R. D. U., Središče ob Dravi – Polstrau. Nižje število prebivalstva s stalnim državljanstvom so imele krajevne skupine na območju Slovenskih goric in Haloz in sicer Žetale – Schiltern, Voličina – Strahleck, Tomaž pri Ormožu – Thomasberg, Vitomarci – Wittmannsberg in še nekatere.

Krajevne skupine z večjim številom prebivalstva, ki so ostali brez državljanstva, so bile Lenart – Leonhard i.d.B., Gradišče v Slovenskih goricah – Burgstall in Ptuj desni breg – Pettau R. D. U., precej krajevnih skupin pa prebivalstva brez državljanstva niso imele, n.pr. Borl – Ankenstein, Zlatoličje – Golltdorf, Juršinci – Jörgendorf.

Krajevne skupine z večjim številom tujcev so bile Zavrč – Sauritsch, Ormož – Friedau in Ptujška gora – Berneustift, nekaj krajevnih skupin je bilo brez tujcev kot državljanske kategorije npr. Cerkvenjak – Kirchberg, Makole – Maxau in Cirkovce – Stauden.

Med krajevne skupine z večjim številom zaščitencev so na primer spadale Ptuj levi breg – Pettau L. D. U., Ormož – Friedau, Miklavž – Kaisersberg, Majšperk – Monsberg, Videm pri Ptujju – Treun.

Eden glavnih ciljev politične organizacije je bilo čim hitrejšo ponemčevanje ali germanizacija Spodnje Štajerske, ki se je med drugim osredotočila na vsesplošno uvajanje nemškega in zatiranje slovenskega jezika. Germanizacija na jezikovnem področju ni dala zadovoljivih rezultatov, kar je razvidno iz tabele o jezikovni strukturi prebivalstva v ptujskem okrožju.⁵ V tabeli so naslednje jezikovne kategorije:

a – Nemški jezik obvladajo pisno in ustno in uporabljajo samo nemški jezik

b – Nemški jezik obvladajo pisno in ustno, vendar ne uporabljajo samo nemškega jezika

c – Nemški jezik obvladajo ustno, pisno pa pomanjkljivo ali nič

d – Nemški jezik obvladajo komaj ali pomanjkljivo

e – Nemškega jezika ne obvladajo niti pisno niti ustno

Podatki kažejo, da sta v ptujskem okrožju prevladovali kategoriji d in e s 37,6% – 39.331 in 37% – 38.737 prebivalci, deleži se manjšajo od c proti a in sicer je jezikovna kategorija c zajemala 14,9% ali 15.579 prebivalcev jezikovna kategorija b je zajemala 5,6 ali 5.920 prebivalcev in jezikovna kategorija d 4,9% ali 5.122 prebivalcev ptujskega okrožja. Med krajevnimi skupinami so v jezikovni strukturi precejšnje razlike. Med krajevne skupine z več kot 5% prebivalstva, ki je prišlo v jezikovno kategorijo a, so spadale Ptuj levi breg –

Dan krajevne skupine v Lenartu v Slovenskih goricah leta 1943. Pokrajinski muzej Ptuj, oddelek za novejšo zgodovino, fototeka

Pettau L. D. U. s 30,5%, Ptuj desni breg – Pettau R. D. U., Ormož – Friedau, Podlehnik – Lichtenegg in Središče ob Dravi – Polstrau, med krajeve skupine z manj kot 1% prebivalstva, ki je spadalo v jezikovno kategorijo a, pa Tomaž pri Ormožu – Thomasberg, Voličina – Strahleck, Cerkvjenjak – Kirchberg, Leskovec – Haslach, Videm pri Ptuj – Treun in Vitomirci – Wittmannsberg. Med krajevne skupine z več kot 10% prebivalstva, ki je prišlo v jezikovno kategorijo b, so spadale Središče ob Dravi – Polstrau, Ptuj desni breg – Pettau – R. D. U. in Ptuj levi breg – Pettau L. D. U. Med krajevne skupine z nizkim deležem, to je pod 1% v jezikovni kategoriji b, pa so bile Majšperk – Monsberg, Zavrč – Sauritsch in Žetale – Schiltern.

Med krajevne skupine z več kot 50% prebivalstva v jezikovni kategoriji d so spadale Zlatoličje – Golldorf, Juršinci – Jörgendorf, Grajena – Wumberg, Tomaž pri Ormožu – Thomasberg in Voličina – Strahleck. Med krajevne skupine z nižjim deležem, pod 25%, v jezikovni kategoriji d, so se uvrstile Ptuj levi breg – Pettau L. D. U., Lenart – Leonhard i.d.B., in Ptuj desni breg – Pettau R. D. U.

Med krajevne skupine z več kot 50% deležem prebivalstva v jezikovni kategoriji e so spadale Cirkovce – Stauden, Videm pri Ptuj

– Treun, Zavrč – Sauritsch, Žetale – Schiltern in Cerkvjenjak – Kirchberg, med krajevne skupine z manj kot 20% deležem prebivalstva jezikovni kategoriji e, pa Središče ob Dravi – Polstrau, Ptuj desni breg – Pettau R. D. U. in Ptuj levi breg – Pettau L. D. U.

V nekaterih krajevnih skupinah so bile jezikovne kategorije prirejene potrebam Štajerske domovinske zveze. Primer takšne krajevne skupine je bil Podlehnik, v kateri je bilo kar 5% prebivalstva, ki je nemški jezik obvladalo pisno in ustno in tudi samo njega uporabljalo, to je kar 180 ljudi od 3.411 prebivalcev, približno 45 let prej pa se v Podlehniku kot središčnem kraju ni nihče proglasil za Nemca. Ti podatki so objavljeni v Specialnem repertoriju krajev na Štajerskem iz leta 1893.

Organizacijsko je bilo območje Spodnje Štajerske razdeljeno na 5 okrožij (Kreise), eno od teh je bilo okrožje Ptuj. Najvišji organ Štajerske domovinske zveze je bil zvezni vodja-Bundesführer. Pomagal mu je posvetovalni organ – zvezno vodstvo (Bundesführung). V okrožjih so vodstvo prevzeli okrožni vodje (Kreisführer) pomagala pa so jim okrožna vodstva (Kreisführung). V okrožjih, tudi v ptujskem, se je Štajerska domovinska zveza delila na krajevne skupine (Ortsgruppe), krajevne skupine na celice (Zelle) in celice na bloke (Block)

Vodstvo krajevnih skupin so prevzeli vodje krajevnih skupin (Ortsgruppenführer). Bili so večinoma nemške narodnosti, prišli so iz Avstrije, nemškega rajha, nekaj je bilo domačih Nemcev, ki so živeli v Kraljevini Jugoslaviji. Podatki o vodjih krajevnih skupin so bili objavljeni v glasilu Štajerske domovinske zveze Befehlsblatt des Steirischen Heimatbundes.

Krajevne skupine, ki jih je bilo v ptujskem okrožju 29, in vodje krajevnih skupin so bili:

Krajevna skupina Ortsgruppe	Vodja krajevne skupine Ortsgruppenführer
Borl – Ankenstein	Sepp Frank ⁶
Ormož – Friedau	Willibald Winter ⁷ Ehrenfried Machalka ⁸
Leskovec – Haslach	Karl Meschek ⁹ Johann Rath ¹⁰ Karl Simentschitsch ¹¹
Miklavž – Kaisersberg	Hans Fischerauer ¹²
Podlehnik – Lichtenegg	Rudolf Writzl ¹³
Makole – Maxau	Andreas Mahoritsch ¹⁴
Majšperk – Monsberg	Erich Schuster ¹⁵ Gerhard Mravlag ¹⁶
Markovci – Mörtendorf	Josef Urban ¹⁷
Zvrč – Sauritsch	Maximilian Ulm ¹⁸
Žetale – Schiltern	Leopold Filipitsch ¹⁹
Cirkovec – Stauden	Viktor Staraschina
Voličina – Strahleck	Rudolf Jaut ²⁰
Tomaž pri Ormožu –	

Thomasberg	Robert Svoboda ²¹ Josef Suppanz ²² Johann Rath ²³
Videm pri Ptuju – Treun	Friedrich Pollinger ²⁴
Grajena – Wurmberg	Franz Schwenschegg ²⁵
Ptujjska gora – Bergneustift	Franz Karl Hussbaumer ²⁶ Wolfram Heinzel ²⁷ Ferdinand Meinz ²⁸
Cerkvenjak – Kirchberg	Emil Radhofer ²⁹ Adalbert Sutter ³⁰
Gorišnica – Margareten bei Pettau	Peter Schmelzer ³¹ Alois Schertl ³² Herman Gassner ³³
Ptuj desni breg – Pettau – rechtes Draaufer	Hans Straschill ³⁴ Herman Prelog ³⁵
Zlatoličje – Golldorf	Franz Tramschegg ³⁶ Josef Museg ³⁷ Mathias Trimmel ³⁸ Johann Krasser ³⁹ Gerhard Mock ⁴⁰
Velika Nedelja – Großsonntag	Peter Vinzenz ⁴¹ Karl Kühner ⁴² Fritz Schehl ⁴³ Josef Suppanz ⁴⁴
Jursinci – Jörgendorf	Avgust Gobetz ⁴⁵
Središče ob Dravi – Polstrau	Gustav Schneeuber ⁴⁸ Johann Fandler ⁴⁹ Otto Köck ⁵⁰

Dan krajevne skupine v Lenartu v Slovenskih goricah leta 1943. Pokrajinski muzej Ptuj, oddelek za novejšo zgodovino, fototeka

Sveta Trojica – Burgstall	Felix Lassbacher ⁵¹ Josef Haberfellner ⁵²
Lenart v Sl. goricah – Leonhard i.d. Büheln	Hans Pirich ⁵³ Alois Hirschmann ⁵⁴
Ptuj – levi breg – Pettau – linkes Draufufer	Josef Wratschko ⁵⁵ Rudolf Artenjak ⁵⁶ Gustav Mauschitz ⁵⁷
Desternik – Winterdorf	Viktor Jabornik ⁵⁸ Hans Loidl ⁵⁹ Emil Unger ⁶⁰ Erich Scholze ⁶¹
Vitomarci – Wittmannsberg	Anton Haberle ⁶² Leopold Tscholl ⁶³ Gustav Kruder ⁶⁴

Podatke o vodjih krajevnih skupin je razen glasila Štajerske domovinske zveze objavila tudi komisija za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih pomagačev. Podatki se ne ujemajo povsem.

Krajevne skupine Štajerske domovinske zveze so se delile na celice, ki jih je bilo v ptujem okrožju 113, in celice na bloke, ki jih je bilo 729. Vodje celic in blokov so bili domačini slovenskega porekla, ki so prostovoljno ali pa tudi prisilno sprejeli to funkcijo.

Delo Štajerske domovinske zveze v ptujem okrožju je prekinil poraz okupatorja. Večina vodilnih članov je zbežala v Avstrijo in Nemčijo, nekateri, zlasti tisti z nižjimi funkcijami, pa so za svoje medvojnno delo odgovarjali organom ljudske oblasti takratne FLRJ.

OPOMBE

1. Dr. Tone Ferenc: Politische in dr̄zavljanske kategorije prebivalstva na Spodnjem Štajerskem, Pripjevki za zgodovino delavskega gibanja I/1960, št. 2, str. 73. — 2. Prav tam, str. 77. — 3. Prav tam, str. 81. — 4. Ergebnisse der Bev̄lkerungsbestandsaufnahme in der Untersteiermark von 29. november 1942, Marburg a.d. Drau 1943, str. 38-39. — 5.

Prav tam, str. 38-39. — 6. Befehlsblatt der Bundesführung des Steirischen Heimatbundes, Dezember 1942. (v nadaljevanju Befehlsblatt). — 7. Befehlsblatt, dec. 1942 in dec 1944. — 8. Befehlsblatt, dec. 1944. — 9. Befehlsblatt, dec. 1942 in julij 1943. — 10. Befehlsblatt, julij 1943 in marec 1944. — 11. Befehlsblatt, marec 1944. — 12. Befehlsblatt, december 1942. — 13. Befehlsblatt, december 1942. — 14. Befehlsblatt, december 1942. — 15. Befehlsblatt, avgust 1944. — 16. Befehlsblatt, december 1942 in februar 1944. — 17. Befehlsblatt, maj 1942. — 18. Befehlsblatt, september 1943. — 19. Befehlsblatt, marec 1944. — 20. Befehlsblatt, december 1942. — 21. Befehlsblatt, december 1942. — 22. Befehlsblatt, december 1942 in september 1943. — 23. Befehlsblatt, december 1943 in marec 1944. — 24. Befehlsblatt, september 1943. — 25. Befehlsblatt, september 1942. — 26. Befehlsblatt, december 1944. — 27. Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino, Ljubljana, komisija za ugotavljanje zločinov okupatorja in domačih pomagačev, v nadaljevanju Arhiv INZ. — 28. Befehlsblatt, december 1942 in december 1944. — 29. Befehlsblatt, december 1943. — 30. Arhiv INZ, komisija. — 31. Befehlsblatt, december 1942. — 32. Arhiv INZ, komisija. — 33. Befehlsblatt, december 1942 in december 1944. — 34. Befehlsblatt, november 1944. — 35. Arhiv INZ, komisija. — 36. Befehlsblatt, december 1942. — 37. Arhiv INZ, komisija. — 38. Befehlsblatt, december 1942. in december 1943. — 39. Befehlsblatt, december 1943 in april 1944. — 40. Befehlsblatt, junij in julij 1944 in december 1944. — 41. Befehlsblatt, december 1944. — 42. Arhiv INZ, komisija. — 43. Befehlsblatt, december 1942 in april 1943. — 44. Befehlsblatt, april 1943 in marec 1944. — 45. Befehlsblatt, marec 1944. — 46. Arhiv INZ, komisija. — 47. Befehlsblatt, december 1942 in december 1944. — 48. Befehlsblatt, april 1944. — 49. Arhiv INZ, komisija. — 50. Befehlsblatt, december 1942 in november 1944. — 51. Befehlsblatt, december 1944. — 52. Arhiv INZ, komisija. — 53. Befehlsblatt, december 1942. — 54. Arhiv INZ, komisija. — 55. Befehlsblatt, junij in julij 1944. — 56. Arhiv INZ, komisija. — 57. Befehlsblatt, december 1942 in julij 1943. — 58. Befehlsblatt, julij 1943. — 59. Arhiv INZ, komisija. — 60. Arhiv INZ, komisija. — 61. Befehlsblatt, december 1942. — 62. Befehlsblatt, februar 1943. — 63. Arhiv INZ, komisija. — 64. Befehlsblatt, december 1942. in april 1943.

